

Malmö Brandväsen 1200 - 2005

En kort resumé över några viktiga
årtal och händelser

2017 © Lars-Owe Göthe
Museiverksamheten Räddningstjänsten Syd
Malmö Brandkårs Museiförening

Under 1200-talet fanns både svenska och danska stadslagar som innehöll bestämmelser om bland annat vakthållning i städerna, såväl dagtid som nattetid. Skåne tillhörde Danmark liksom Blekinge och Halland. I dessa landskap gällde Skånelagen som nedtecknades redan 1200 och där kapitlen 225 – 227 stadgade om brand. Under den danska tiden hade Skåne ett tidigare och mer utvecklat, både släckande och förebyggande brandskydd än i Sverige.

1387 tillkom Magnus Erikssons stadslag. Den bestod av över 100 handskrifter som talade om hur staden skulle skyddas. Staden indelades i fjärdingar i vilka varje år två hövitsmän skulle tillsättas. Om elden kom lös i en fjärding skulle alla hövitsmän samt en man ur varje gård i staden komma med yxa, ämbar, brandhake och stege för att hjälpa de drabbade.

Varje gårdsägare var skyldig att hålla sig med en sju alnar lång stege, en tolv alnar lång brandhake, brandyxa, ämbar och ständigt fylld vattentunna. Staden skulle för sin del hålla 4 stora brandhakar.

Lagen föreskrev att brandsyn skulle hållas fyra gånger om året och de som inte visade upp det som lagen föreskrev fick böta 3 marker. Det fanns en hel rad förseelser som var belagda med fasställda böter. Värst åsatt var den som ansågs vara skyldig till brand som spridits i flera gårdar. Han fick plikta med livet.

Den första branden i Malmös historia, som man funnit belägg för, inträffade i en fiskares bostad. Ett trähus, utmed Fiskaregatans västra sida och endast ett stenkast från den medeltida strandkanten i kvarteret Neptun, gick sitt öde till mötes genom en våldsamt brand under troligen det sena 1200- eller tidiga 1300-talet. Under branden rasade delar av byggnaden ner i källaren och fyllde denna. Vid arkeologiska grävningar 1975 fann man saxar, nitar, dörrbeslag, ankarjärn, knivar, ett juster, en yxa och ett svärd.

Ca 1310 eldhärjades ett hus i kvarteret von Conow strax intill S:t Petri kyrka. Husresterna kunde dateras till 1303 vid utgrävningar 1975. År 1410 brann Helgeandklostret, som låg ungefär i nordvästra hörnet av nuvarande Stortorget.

På 1500-talet började reformarbetet med att skapa en organiserad vakthållning och genomföra brandsyn i hus och gårdar för att minska riskerna för brand.

1529 inträffade en eldsvåda i den av Erik av Pomern från 1434 uppförda Myntgården. Vid dess återuppbyggnad utökades byggnationen och nuvarande Malmöhus blev till.

1560 slog blixten ner i S:t Petri kyrkas torn. Borgmästaren och Rådet beslöt utfästa ersättning till de som hjälpte till att få elden släckt. En handfull män tog sig upp i tornet. Det blåste kraftigt och för-

utsättningarna att släcka elden ansågs mycket dåliga. Man fick fylla läderämbar med vatten från brunnar och hissa dessa i en provisorisk kran upp till de som fanns överst och närmast elden. Smält bly från torntaket var ett annat problem då detta antände kyrkans skeppstak. Djurhudar placerades ut på taket och dessa fick begjutas med vatten hela tiden. Efter många timmars arbete lyckades man släcka branden och de som deltog fick rikliga belöningar i förhållande till deras insatser.

Vattentillgången var ett ständigt problem. 1587 skrevs kontrakt med en *Vandmester* som skulle dra fram en vattenledning i staden. Vattnet fördes från *"Kilden"*, den uppdämnda Korrebäcken, nuvarande Pildammarna, och fram till den stora brunnen på Stortorget. Därifrån leddes ledningar ut till enskilda gårdar i staden. Ledningen var helt utför i trä och har i modern tid hittats vid olika grävarbeten i stadens gator.

År 1602 omtalades att *"fyrhagerne haenger påå Raadhusit i Companistredet"* samt att det *"bekom Niels Archlimester thill att henge lerspannerne op i Graabröder paa tho lechte"*.

Under 1600-talet byggdes brandväsendet upp till mera ordnad organisation med ökade regler och hårdare kontroll av eldfarliga platser.

1658 blev Skåne svenskt.

Brandordningen 1666 upprättades av burggreven Lars Broman. Efter uppläsning för generalguvernör Sperling blev den sedan uppläst på rådhuset för borgmästare och råd samt några dagar senare för borgerskapet. Den visade sig dock vara ganska rörig och mångordig och blev aldrig antagen.

Efter ett antal olika brandordningar och försök att effektivisera brandskyddet i staden var det så dags att ta brandsläckningsanordningar i anspråk. 1686 anskaffades en brandspruta av rejäl kaliber. Det var den så kallade Stockholmssprutan som var resultatet av en i början av 1680-talet importerad spruta från Holland. Denna var konstruerad 1672 av Johan och Niklas van der Heyden. Den bestod av ett pumpverk i kar som fylldes med vatten via en slang från ett påfyllningstråg där vattenämbaren tömdes. Sprutan krävde en stor arbetsinsats för att vara effektiv. Pumpslagen var 12-15 man och till dem kom de som langade vattenämbaren, både fyllda och tomma. Sist men inte minst fanns strålföraren som stod nära branden då trycket inte var särskilt högt.

Förutom de redskap som hus- och gårdsägare skulle hålla bestämdes att skrämbetena också skulle ingå i brandberedskapen. 1694 nedtecknades en förteckning över hur de olika skråna skulle utrustas. Tolv "*skrå amt*" skulle tillsammans med rådhuset och kyrkan hålla 118 läderspannar, 17 brandhakar och 12 brandstegar.

När man upptäckte de fördelar som en brandspruta gav beslutades om att skaffa ytterligare en. År 1697 fick snickaren Daniel Glaser i uppdrag att tillverka en brandspruta. Dock visade magistraten inget större intresse av att betala för sprutan utan erbjöd halva summan efter en del brevväxling. Snickaren gav sig dock inte och efter ytterligare ett antal brev där hans insats beskrevs i detalj fick han slutligen fullt betalt i december samma år.

Brandordningen 1701 var mer lättolkad än tidigare brandordningar och den kom att fungera hela första halvan av 1700-talet. Ny brandspruta togs fram av stadens hantverkare 1721. På 1740-talet uppfördes ett enklare brandhus på Kompanigatan dit redskapen flyttades från S:t Petri kyrka och Rådhuset. 1780 flyttades redskapen till Krämarnäset i kyrkan där de förvarades till 1828.

1736 skapades den första totala brandrullan över Malmö. Staden delades in i fyra kvarter med åtta rotar. Borgmästaren ledde brandförsvaret. Varje kvarter hade minst en brandspruta, brandstegar och brandspannar. Två kvarter hade dessutom brandhakar. Organisationen omfattade 42 förmän och vice förmän, 282 män för pumpning, steghantering, vattenlangning och hantering av brandhakar. 67 män skötte hästar och vattenkörning. 1750 anslogs en ny brandordning som organiserade sprutlag istället för kvarter och rotar.

1806 kom så ytterligare en ny brandordning. Den var i princip en moderniserad variant av den från 1750. En brandfogde hade inrättats som tillträdde när borgmästaren hade förhinder. Nu fanns även Sotaren, Tornvakten och Nattvakten inskrivna i brandordningen.

1828 skapades ett *bergningscorps* för räddning, transporter och förvaring av räddat gods. Samma år togs den gamla Latinskolan, intill S:t Petri kyrka, över och efter en omfattande ombyggnad togs den i bruk 1831. Byggnaden hade anor från 1400-talet. Stadens brandredskap samlades här, uppdelade på de olika sprutlagen. Dessutom fanns organiserade sprutlag i tobaksfabriken och sockerbruket. 1829 brann Kockums tobaksfabrik.

Nya sprutor anskaffades.

Under andra halvan av 1800-talet inträffade ett antal uppmärksammade bränder som har satt sin prägel på staden. Nyårsafton 1860/1861 brann tre

sammanbyggda hus med halmtak vid Södervärn. 1863 brann en stor del av Östra Förstaden och 16 hushåll gick förlorade. Den 14 december 1866 brann statens järnvägsstation sedan man satt fyr i vindsutrymmet för att dölja inbrott och stöld. Branden var svårsläckt på grund av stark kyla. En del av byggnaden inklusive västra tornet klarade sig och finns idag som inslag i Malmö Centralstation. Ny brandordning kom 1868 och året efter tog brandväsendet över skjutsstallsbyggnaden på Baltzarsgatan i kvarteret Spinneriet. Där samlades stadens brandväsen efter att byggnaden förlängts med 15 alnar västerut. Samtidigt levererade Stenberg och Söner en vagn med uppbröstad handkraftspruta och separat sugverk. Sprutan var försedd med uppvärmningsanordning för att brandvattnet inte skulle frysa.

1870 satte en fånge fyr på Malmöhus fängelse och militär fick kallas in för att hålla fångarna i schack medan branden släcktes ned. Den första mekaniska stegen anskaffades 1871. Den köptes in från ett danskt företag och var på 12 m. 1874 brann för andra gången Kockums tobaksfabrik, om än inte lika våldsamt som 1829.

1875 fick Malmö första ångsprutan. Det var en Shand Mason som köptes in från England och kostade 12 250 kr. Sprutan debuterar när det senare under året brann i Kockums mekaniska verkstad i södra förstaden (nuvarande Davidshall). Under året fastställdes en ny brandordning som togs fram redan 1873. Ett antal spruthus uppfördes i förstäderna och i hamnen.

Hösten 1881 inköptes ytterligare en ångspruta, den gången från Ljusne Mekaniska Verkstad. Den kostade 17 100 kronor men hade en betydligt bättre kapacitet än den första. En särskild trossvagn köptes till.

1888, den 7 mars, skulle sätta sin prägel på Malmös utveckling av brandväsendet. Ångvisslorna tjöt från Yllefabriken. Doffeln, som den kallades, brann. Kyrkklockorna klämtade, polispipor tjöt i gatorna och folk gick man ur huse. I brandstationen vid Baltzarsgatan, ett kvarter bort, stod sprutorna. Beredskapsmanskaper var förlagat till Rådhuset och S:t Petri kyrka och gatlopp inleddes. På grund av närheten till brandplatsen hann aldrig ångsprutorna få upp rätt arbetstryck när de anlände vilket blev starkt kritiserat i stadens dagblad. Inte heller fanns hästarna på plats trots att det fanns ett avtal med skjutsstallsföreståndaren om att han skulle se till att hästar fanns tillgängliga vid larm. Så tid tog det. De gamla, några skrotfärdiga, handkraftsprutorna fick tas i anspråk inledningsvis. Kritiken mot brandväsendet gällde inte bara tiden till fullt tryck i sprutorna. Man ondgjorde sig även över att det inte fanns någon brandtelegraf i rikets tredje stad. Dessutom hade flera städer redan skapat yrkesbrandkårer. Resultatet blev, om än efter sedvanliga trätomål i magistraten, att en fast, kasernerad brandkår efter militärisk fot skulle införas den

1 oktober 1893. En ny brandstation skulle inrättas på Rörsjömarken utanför kanalen, i kvarteret No 7 Gerda mellan Drottning- och Kungsgatorna, med inflyttning den 1 april 1894. Slutligen skulle en brandtelegraf installeras i samband med att den nya brandstationen togs i bruk.

Malmö brandväsen 1894 – 2005

Den nyuppsatta yrkesbrandkåren bestod av brandchef, vice brandchef, brandsergeant, maskinist, fyra brandkorpraler, 15 ordinarie och 15 extra brandsoldater. Den frivilliga brandkåren omvandlades till en reservbrandkår på 100 man. Tiden på Baltzarsgatan (1 oktober 1893 – 31 mars 1894) hade varit besvärlig på många sätt. Den nya personalen, vilken inhystes i en stor sal i Skjutsstallbyggnaden, var inte vana vid den militära disciplinen. De överenskomna fridagarna (var åttonde dag, kl 6 på morgonen till 7 på kvällen) frös ofta inne på grund av sjukdom och vakanser. I väntan på att brandtelegrafan skulle göra tornvakten i S:t Petri kyrktorn obehövlig inrättades en 10 man stark nattvakt som blev förlagd i Rådhuset.

När man flyttade till nya brandstationen i kv Gerda tilldelades befälen, för den tiden moderna familjebostäder i befälsbyggnaden mot Kungsgatan. Ovanför redskapshuset fanns logementrum för manskapet. I östra gaveln installerades den nya brandtelegrafan.

För att samla all materiel på ett ställe byggdes det lilla redskapshuset 1900. Här förvarades reservbrandkårens materiel och ovanpå inrättades matsal och bostad för kokerskan.

För att råda bot på problemen att få frivilliga på brandplatsen att ställa upp vid handkraftsprutorna föreslog brandchefen att man skulle investera i en kolsyregasspruta. Med denna kunde man genomföra eldsläckning utan att behöva ta åskådarnas tjänster i anspråk. Det fanns en sådan spruta att köpa i Tyskland för 2 500 kronor. Magistraten tyckte idén var bra men ville inte medge en sådan investering med mindre än att brandchefen sålde ut gammal, omodern materiel som skrot för motsvarande summa. Så skedde och sprutan levererades 1901. Brandchefen försökte nu få öka ut antalet manskap och erbjöd sig att ta hand om de kommunala vagnarna; sjuktransportvagnen, djurtransportvagnen och polisvagnen. Eftersom man inte hade behövt anlita reservbrandkårens tjänster under de 10 år den funnits, beslöt man att lägga ner densamma. Utrymmena i lilla redskapshuset kunde då användas för de kommunala vagnarna. Staden växte och gränserna till närliggande Västra Skrävlinge socken och Sofielunds kommun hade mer eller mindre raderats ut. 1911 införlivades därför socknen och kommunen med Malmö. Brandmaterielen

togs över och en ny brandstation, Södra Brandstationen inrättades i Spårvägens gamla stall vid Södervärn. Åtta brandsoldater anställdes och de var de första som fick genomgå en ordnad utbildning.

I samband med byggandet av Baltiska Utställningen organiserades i oktober 1912 en vaktstyrka på utställningsområdet. En före detta lantgård byggdes om till brandstation. Manskap från Södra Brandstationen skötte initialt vaktuppgifterna.

1914 blev intensivt. Redan i januari anställdes tio brandsoldater som skulle sköta brandvakten på Baltiska utställningen. Från utställningens ledning hade utgått information till de olika utställarna av brandmateriel att man förväntade sig att dessa skulle kostnadsfritt ställa materiel till brandskyddets förfogande. Handkraftspruta, ångspruta och mekanisk stege var sådan materiel liksom ett flertal handbrandsläckare av olika typer samt brandalarmläggning. Den mest omtalade utrustningen var den brandautomobil som biltillverkaren Scania-Vabis Malmöfabrik ställde till utställningens förfogande. Samtidigt offererade man den aktuella bilen till Malmö Brandkår som redan inför utställningens öppnande hade utbildat personal både på bilen och som goda förebilder när de åkte omkring på området med brandbilen. Den var ju då en mobil reklamplakare för tillverkaren.

1916 tog Malmö över Limhamns brandväsen sedan Limhamns köping införlivades med Malmö. Brandstationen från 1901 behölls medan Södra brandstationen lades ner. Beredskapen sköttes av en biträdande brandsergeant, en vice brandkorpral och fyra brandsoldater. Ångspruta och handkraftspruta fanns på stationen.

1922 var brandkåren helt motoriserad. Huvudbrandstationens arsenal omfattade fyra brandbilar varav en maskinstege samt en personbil. Limhamnsstationen hade en brandbil. Dessutom skötte man nu fullt ut stadens ambulanser. En ny brandbåt hade anskaffats och sista hästen pensionerades.

Två paviljonger mot Drottninggatan färdigställs under året.

1932 levererades kårens första brandbil med täckt hytt. Den var utrustad med aggregat för bildande av mekaniskt skum. Som skumbil demonstrerades den omgående på Bulltofta flygplats. Senare fick den en ordinär frontpump så att den skulle kunna användas för vanlig brandbekämpning.

Under senare delen av 1930-talet moderniserades ambulansparken och i slutet inköptes en brandbuss och en maskinstege. När man insåg det oundvikliga 1939 påbörjades en krigsorganisation. Malmö frivilliga brandkår stiftades 1939. Den ingick om en del i

luftskyddsorganisationen. Några medeltunga brandbilar med dubbelhytt och flak skaffades 1940. På flaket fanns vattentank och olika materiel. Bilarna hade frontpump.

1941 for tre man från Malmö brandkår och Malmö frivilliga brandkår iväg till Vasa i Finland. Med sig hade de bland annat en av de medeltunga brandbilarna och två bogserbara motorsprutor, varav den ena transporterades på flaket. Detta var en gåva från Malmö stad till finska vänorten Vasa, som utsetts för häftiga flyganfall.

Under kriget utbildade Malmö brandkår ett danskt räddningskompani vilket återgick till Köpenhamn i maj 1945.

Efter kriget skaffades flera moderna fordon och ambulansverksamheten utvecklades. Radiodirigerad läkarbil anskaffades.

Brandkåren inrättade en ny brandstation 1946 i en av hangarerna som F10 lämnade när flotttiljen flyttade till Barkåkra, Ängelholm 1945.

En ny brandstation inrättades i källarvåningen till en bostadsfastighet vid Särлагatan i området Augustenborg 1950, med plats för medeltung brandbil och stegbil. Mittemot, i gaveln på ett annat bostadshus, inrättades garage för ambulans och redskapsgordon. Logement och expedition inhystes i några lägenheter ovanför brandbilsgaraget.

Brandbussen från 1939 byggdes om till katastrofambulans och ledningsfordon. En bärgningsbil togs över från Malmö stads spårvägar. Brandkåren utbildade vattendykare.

I början av 1960-talet inrättades depåer i Tobaksbolagets och senare Renhållningsverkets lokaler för fordon och utrustning avsedd att användas i Oljehamnen. Materielen hade tidigare förvarats i den gamla hamnbrandstationen vid Hamnförvaltningen. Det rörde sig om en ny slangbil och skummedelsvagnar samt mobila vatten-/skumkanoner. En av vagnarna och en kanon placerades senare på Limhamns brandstation för att täcka oljedepån som fanns på norra delen av Ön. En ny station Bulltofta inrättades 1966 vid Bulltoftagården, Vattenverksvägen och den gamla stationen lämnades.

1966 invigdes också en ny brand- och ambulansstation vid Heleneholm. Den ersatte station Augustenborg som togs över av frivilliga brandkåren.

1967 slogs Oxie storkommun samman med Malmö kommun. Brandstationen i Oxie lämnades och fordonet togs över av Malmö som reservbil och frivilliga brandkårens släckbil.

1971 öppnades en specialstation, station Norr, på Hemsögatan i hamnområdet. Alla fordon och materiel som var avsedda för Oljehamnen placerades där liksom något reservfordon. Stationen var till en början bemannad med en brandförman.

Bunkeflo kommun slogs samman med Malmö 1971 och brandstationen i Tygelsjö, från 1942, blev deltidstation i Malmö brandkår.

1973 flyttade station Bulltofta till nya lokaler då Inre ringvägen skulle dras fram på den gamla stationens mark.

1974 kom en ny lag om kommunal räddningstjänst. För Malmös del innebar detta bland annat att två allhjulsdrivna ambulanser anskaffades liksom en terränggående befälsbil, en allhjulsdreven tankbil och ytterligare en allhjulsdreven släckbil.

1975-1977 genomgick huvudbrandstationen en större ombyggnad och en del av beredskapsstyrkan flyttades temporärt till station Heleneholm. Resten av fordonen ställdes upp i ett provisoriskt garage utanför redskapshuset. 1977 lämnades station Norr. Fordonen fördelades på övriga stationer.

1979 invigdes övningsplatsen Barbara inom Spillepengsområdet i nordöstra Malmö.

I början av 1980-talet omorganiserades den operativa delen av Malmö brandkår. Huvudbrandstationens rökdykarpiket drogs in och ersattes av ytterligare en släckbil med 1+4. Brandkåren kopplades till Länsalarmeringscentralen LAC som placerats på huvudbrandstationen.

1982 avvecklades deltidstyrkan i Tygelsjö och frivilliga brandkåren flyttade in.

1986 avvecklades brandstationerna Bulltofta och Heleneholm vilka ersattes av en ny station vid Jägersro. Dagambulanserna blev kvar på Bulltofta men 1990 flyttade de in i den nyrenoverad Heleneholmsstationen. Här samlades dagambulanserna och färdtjänsten medan akutambulanserna stannade kvar på brandstationerna ytterligare några år.

1988 genomgick huvudbrandstationen en ny ombyggnad då en ny vagnhall mot Brandmästargatan förband stora redskapshuset med det som från början var lilla redskapshuset. På andra våningen inrättades lokaler för SOS-Alarm.

1994 var året då Malmö Brandkår firade 100-årsjubileum.

En ny brandstation med sambands- och ledningscentral samt SOS-Alarm som hyresgäst, invigdes 1995 i Hyllie.

1993 var vaktstyrkan fördelad enligt följande:

Huvudbrandstationen stn H

Släckbil BM + BF + 3 Bm
Släckbil BF + 4 Bm
Stegbil 2 Bm
Befälsbil JBI+BF
Övriga fordon (dykarbil, storpump, räddningsbil, hävare, skumtambil, depåbil, skåpbil, miljöskyddsbil) 2 Bm
Jourbil BCB
Ambulans 2 ambulanssjukvårdare

Station Jägersro

Släckbil BM + BF + 3 Bm
Övriga fordon (hävare, slangbil, kranbil, transportbil) 2 Bm
Ambulans 2 ambulanssjukvårdare

Station Limhamn

Släckbil BM + BF + 3 Bm
Övriga fordon (stegbil, slangbil, transportbil) 2 Bm
Ambulans 2 ambulanssjukvårdare

Ambulans-/färdtjänstorganisationen:

Ambulans- och färdtjänststation Heleneholm

Akutambulans 3 st placerade på brandstationerna
Dygnsambulans 1 st placerad på Burlövs brandstation
Dagambulans 2 st
Sjuktransportambulans 7 st
Sjuktransportambulans (2 bår) 2 st
Reservambulans 3 st
Bårtransportbussar 9 st
Bårtransportbussar reserv 2 st
Färdtjänstbussar 21 st
Reservbussar 5 st

Akutbil 1 st
Organtransportbil 1 st
Jourläkarbil 1 st

Personal (narkosköterska för akutbilen ej inräknad):
Färdtjänst 39, ambulans 64, sjuktransport 35.

Petroleumföretagens organisation Släckmedelscentralen SMC tog fram fyra operativa enheter plus en i reserv. Dessa bygger på containersystem med lastväxlare. Malmö hade sedan tidigare ett eget system med dragbilar och påhängsvagnar varför SMC anskaffade holländska påhängsfordon för Malmöenheten. Malmös storpump från 1969 som fick nytt chassi 1997 ingår i enheten och fick ytterligare en pump på släpvagn. Slangen ligger dock i container vilken till en början hanterades av Lunds lastväxlare.

1998 flyttade Malmö frivilliga brandkår och räddningsvårn från Tygelsjostationen till nya lokaler (stn Öster) i bussgaragen vid Industrigatan. Där placerades också brandkårens reservfordon.

Åren 2000 – 2005 innebar en organisatorisk anpassning till de nya infrastrukturella risker som uppstod när Öresundsförbindelsen och Citytunneln byggdes. En ny tankbil placerades därför på station Hyllie och fyra nya släckbilar anskaffades liksom en hävare.

2005 avslutade Malmö brandkår sin verksamhet och trädde året efter in i Räddningstjänsten Syd. Ambulansverksamheten avvecklades och togs över av privat entreprenör med Region Skåne som huvudman. Verksamheten blev kvar på Heleneholmsstationen. Färdtjänsten blev också kvar men följde organisatoriskt med in i Räddningstjänsten Syd, liksom Brandkårens musikkår.

Foto: Stn Baltzarsgatan / Hilma Rude

Foto: Huvudbrandstationen okänd.

Innehållet i denna resumé av Malmö Brandväsen är hämtat från bl. a. Malmö brandkårs olika jubileumsskrifter, Richard Nilssons bok Malmö i lågornas rov, ett flertal årsberättelser samt från egen forskning på området.

*Malmö 2017-12-31
Lars-Owe Göthe*